

Natascha Kampusch

3096 nap

Natascha Kampusch
3096 nap

Heike Gronemeier
és Corinna Milborn közreműködésével

Scolar

A mű eredeti címe: 3096 Tage

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin

Fordította: Bán Zoltán András

Szerkesztette: Illés Andrea

Hungarian translation © Bán Zoltán András, 2010

Hungarian edition © Scholar Kiadó, 2010

A lelki trauma a tehetetlen ember szenvedése. A trauma abban a pillanatban keletkezik, amikor az áldozatot egy elsőprő hatalom kiszolgáltatottá teszi. Ha ez a hatalom természeti erő, akkor katasztrófáról beszélünk. Ha a hatalmat emberek gyakorolják, erőszakról beszélünk. A traumatikus események kikapcsolják a szociális hálót, amely az embernek megadja az ésszerűség, az ellenőrzés érzését, valamint a tudatot, hogy odatartozik egyfajta vonatkozási rendszerhez.

– Judith Hermann: Az erőszak hegei

Tartalom

Széthulló világ

Gyermekkorom Bécsben, a város peremén ■ 9

Ugyan mi történhet?

Régi életem utolsó napja ■ 38

Hiú remény a menekülésre

Első heteim a pincebörtönben ■ 57

Élve eltemetve

A rémálom valósággá válik ■ 89

Zuhanás a semmibe

Énem elrablása ■ 116

Bántalmazás és éhség

Mindennapos harc a túlélésért ■ 138

A téboly és az épeszű világ szorításában

A tettes két arca ■ 158

Mélyponton

Amikor a testi fájdalom enyhíti a lelkieket ■ 179

Félelem az élettől

Állnak a belső börtönfalak ■ 195

Az egyiknek csak a halál marad

Menekülés a szabadságba ■ 224

Epilógus ■ 253

Utószó ■ 262

Széthulló világ

Gyermekkorom Bécsben, a város peremén

Anyám rágyújtott egy cigarettára, és mélyen leszívta a füstöt. – Már sötét van odakünn. Mi minden történhetett volna veled! – Aggodalmasan csóválta a fejét.

Apám és én 1998 februárjának utolsó hétvégéjét Magyarországon töltöttük. Apám az egyik határ menti kis faluban vett valamikor egy aprócska víkendházat; amolyan hamisítatlan viskó volt ezt: a nedves falakról szitált a vakolat. Az évek során kitatarozta, szép, régi bútorokkal rendezte be, úgyhogy időközben szinte már lakájossá vált. Ennek ellenére nemigen szerettem az ottani kiruccanásokat. Apámnak sok barátja élt Magyarországon, akikkel kiadósan brúderkodott, és akikkel a kedvező valutaárfolyamnak köszönhetően mindig eggyel több ünnepnapot tartott a kelleténél. A kocsmákban és éttermekben, ahol esténként megfordultunk, én voltam az egyetlen gyerek; némán gubbasztottam mellette, és rettentően unatkoztam.

Mint mindig, ezúttal is csak vonakodva utaztam el apámmal. Az idő csigatempóban vonszolódott, én meg azon dühöngtem, hogy még túl kicsi és önállótlan vagyok ahhoz, hogy magam döntsem el, hogyan tölthetném el. Még attól sem voltam különösebben elragadtatva, amikor vasárnap felkerestük a közeli termálfürdőt. Éppen unottan lófráltam a csarnokban, amikor egy ismerős nő megszólított: – Nem iszol velem egy limonádét?

Ugyan mi történhet? Régi életem utolsó napja

...

*Megpróbáltam kiáltani. De egy hang se jött ki a torkomon.
Hangszálaim egyszerűen felmondták a szolgálatot.
Minden egyetlen kiáltássá sűrűsödött bennem.
Néma kiáltássá, amelyet senki sem hallhatott.*

Másnap szomorúan és zaklatottan ébredtem. Azért fájt leginkább a szívem, mert anyám rajtam töltötte ki a mérgét, pedig nyilvánvalóan apámra volt dühös. De még ennél is jobban gyötört, hogy anyám eltiltott tőle, hogy soha többé nem láthatom őt viszont. Egyike volt ez azoknak a könnyelműen kimondott döntéseknek, amelyeket a felnőttek a gyerekek feje fölött hoznak – dühből vagy hirtelen felindulásból –, nem gondolva bele, hogy mit okoznak ezzel a gyerekek, aki tehetetlen és kiszolgáltatott az ilyen helyzetekben.

Gyűlöltem ezt a tehetetlenséget és kiszolgáltatottságot, mert folyton arra emlékeztetett, hogy még gyerek vagyok. Végre már felnőtt akartam lenni, abban a reményben, hogy az anyámmal való összetűzések talán már nem érintenek olyan közelről. Meg akartam tanulni, hogyan fojtsam magamba az érzéseimet és ezzel egyidejűleg azt a mélyreható szorongást, amelyet a szülőkkel való vita a gyermekekben kivált.

Tizedik születésnapommal magam mögött tudtam életem első és a legkevésbé önálló szakaszát. Az önállóságot hivatalosan is szentesítő dátum közelebb került ezzel: még nyolc év és elköltözhetek, találhatok valami hivatást. Akkor nem függök többé azoknak a felnőtteknek a döntéseitől, akiknek az én igényeim és szükségleteim mit sem számítanak, és egyenesen csökkent értékűek az ő kicsinyes vitáikhoz és féltékenykedéseikhez képest. Még nyolc év, amelyet arra kell használnom, hogy előkészítsem magam a magam igényeihez szabott életre.

Néhány hete egy fontos lépést már megtettem az önállósághoz vezető úton: meggyőztem anyámat, hogy egyedül is elengedhet az iskolába. Jóllehet már negyedikes voltam, még mindig autóval vitt és rakott le az iskola előtt. Még csak öt percig sem tartott az út. Mindennap megszegyenültem a több gyerek előtt a gyengeségemért, amely akkor vált szemmel láthatóvá, amikor kiszálltam a kocsiból, és anyám adott egy búcsú puszit. Már jó ideje tárgyaltam vele, hogy eljött az idő, amikor már egyedül szeretnék iskolába járni. Ezzel nemcsak a szüleimnek, de magamnak is meg akartam mutatni, hogy immár nem vagyok pici gyerek, és képes vagyok leküzdeni a szorongásomat.

Mert a bizonytalanság volt az, ami a leginkább gyötört. Már akkor rám tört, amikor átmentem a lépcsőházon, folytatódott a házak között, és egészen határozott alakot öltött, ha a lakótelep utcáin járkáltam. Védtelennek és eltiporhatóan parányinak éreztem magam, és gyűlöltem magam ezért. De ezen a napon szilárdan elhatároztam, hogy erős leszek. Úgy döntöttem, hogy ez a nap lesz új életem első és egyben a régi életem utolsó napja. Utólag ez szinte cinikusan hangzik, mert valóban éppen ezen a napon fejeződött be a régi életem. Persze olyan módon, ami meghaladta minden képzelőerőmet.

Határozott mozdulattal löktem félre a mintás ágytakarót, és talpra szökkenem. Mint mindig, anyám ezúttal is

kikészítette a ruhákat, amelyeket fel kellett vennem. Farmeranyagból készült felsőrész, csíkos, szürke flanel szoknya. Formátlanak éreztem magam ebben a ruhában, mintha belepaszírozta volna, hogy megtartsa abban az állapotban, amelyből már rég ki akartam nőni,

Kedvetlenül bújtam bele, aztán kimentem a konyhába. Az asztalra anyám odakészítette a tízórait – a szalvétán a Marco Polo telepen lévő kisbolt logója és anyám neve állt. Induláskor belebújtam vörös anorákomba, és felvettem tarka hátizsákomat. Megsimogattam a macskákat, és búcsút vettem tőlük. Aztán kinyitottam a bejárati ajtót, és kiléptem. Az utolsó lépcsőfordulóban megálltam, és azon a mondaton rágódtam, amelyet anyám több tucatszor is elismételt: – Sose válj el haraggal! Ki tudja, látjuk-e még valaha egymást?

Lehetett bár dühös vagy durva, és sokszor könnyen eljárt a keze, de búcsúzaskor mindig kedves volt, és szeretetteljes. Tényleg elmenjek így, egyetlen szó nélkül? Megfordultam, de aztán mégis győzött bennem a csalódottság, amelyet az előző este okozott. Nem adok neki több pusztit, és a hallgatással büntetem. Azonkívül meg: ugyan mi történhet?

„Ugyan mi történhet?!” – mormoltam félhangosan magam elé. A szavak visszhangzottak a szürke csempével kirakott lépcsőházban. Megfordultam, és lementem a lépcsőn. Ugyan mi történhet? Ez a mondat amolyan mantrává lett számomra az utcán és a háztömbök közt, az iskolába vezető úton. Az én mantrám a szorongás és a lelkipurdalás ellen, hogy nem búcsúztam el anyámtól.

Elhagyva a lakótelepet, elhaladtam a falak végtelen sora mellett, és megálltam a zebránál. Eldübörgött előttem egy villamos, telezsúfolva a munkába menő emberekkel. Bátorságom alábbhagyott. Minden, ami körülvett, egy csapásra sokkal nagyobbak tűnt, mint én. Az anyámmal folytatott vita utolért, és ezzel együtt a szorongató érzés is, hogy tönkre fogok menni abban a harcban, amelyet az egymással

vitázó szüleim és az engem elutasító új partnereik folytatnak egymással. Az aznap általános jó érzését legyőzte ama bizonyosság, hogy egy pusztá helynél azért többet kellene kiharcolnom e családi csatározásban. Ám hogy sikerül megváltoztatni az életemet, ha még a zebra is leküzdhetetlen akadállyal bizonyul számomra?

Sírva fakadtam, elfogott az ellenállhatatlan vágy, hogy egyszerűen eltűnjek, semmivé foszoljak a levegőben. Nézttem az előttem áramló forgalmat, és elképzeltem, hogy lelépek a járdáról, és egy autó maga alá gyűr, vonszol egy darabig, míg meg nem halok. Elképzeltem, ahogy mellettem hever a hátizsákom, és a vörös anorákomb mintegy jelzőfény lenne az aszfalton, amely ezt kiáltja: – Nézzétek meg, mit tettetek ezzel a gyerekkel! – És anyám ekkor kirohanna a házból, sírva ölelné át, és belátná összes hibáját. Igen, ezt tenné. Biztosan.

De természetesen nem ugrottam egy autó elé sem, vilamos elé meg még kevésbé. Soha nem akartam volna ilyen feltűnést kelteni. Ehelyett összeszedtem magam, átmentem a zebrán, és elindultam a Rennbahnwegen a Brioschwegen található általános iskola irányába. Az út pár csendes mellékutcán át vezetett, az út mentén az ötvenes években épült kis családi házak sorakoztak, előttük szerény kertecskék. Ezen az ipari épületek és a panelházak uralta környéken e kis utcácskák és apró házaik anakronisztikusan, ám egyben megnyugtatóan hatottak. Mikor befordultam a Melangasséba, letörültem utolsó csepp könnyeimet is, aztán leszegett fejjel baktattam tovább.

Nem tudom, mi vett rá, hogy mégis felemeljem a fejem. Valami zaj? Egy madár? Annyi bizonyos, hogy pillantásom egy fehér furgonra esett. Az utca jobb oldalán állt, és ezen a nyugodt vidéken nagyon idegenül, nem odaillően hatott. A kisteherautó előtt egy férfi állt; vékony, nem túl magas, aki valahogy céltalanul járatta körbe a tekintetét, mint aki vár valamire, de azt már nem tudja, mire.

Lelassítottam a lépteimet, járásom merev lett. Irányíthatatlan szorongásom egy pillanat alatt visszatért, karom libabőrös lett. Valami rögtön azt súgta, menjek át a másik oldalra. Képek villantak fel, szófoszlányok zsbongtak a fejemben: „ne állj szóba idegenekkel... ne szállj be idegen ember autójába...” Eszembe jutott az a mindenféle gyerekrablás, bántalmazás, megerőszakolás, mindaz a sok történet, amelyeket az elrabolt kislányokról a tévében korábban láttam. De ha valóban felnőtt akartam lenni, nem engedelmeskedhettem ennek a homályos érzésnek. Össze kellett kapnom magam és rákényszeríteni, hogy továbbmenjek. Ugyan mi történhet? Egyedül menni iskolába – ez volt a vizsgám. Nem térek ki előle.

Utólag visszatekintve, már nem tudom megmondani, hogy a furgon megpillantásakor miért szólalt meg bennem azonnal a vészcsengő; talán valami ösztönös érzés volt, de az is lehet, hogy túlcsoordultak bennem azok a szexuális bántalmazásokról szóló riportok, amelyeket akkoriban a Groër- eset nyomán sugároztak. A kardinálist 1995-ben azzal gyanúsították, hogy kiskorúakat zaklatott, a Vatikán reakciója szabályos médiahisztériát váltott ki, és egyházi népszavazáshoz vezetett Ausztriában. Ehhez jöttek aztán az elrabolt és meggyilkolt gyerekekről szóló beszámolók, amelyeket a német tévéből már ismertem. De feltehetően páni félelmet okozott volna minden olyan férfi, akivel valami szokatlan helyzetben találkozom az utcán. Az, hogy elrabolnak, gyermeki szememben kézzelfogható lehetőség volt, de lelkem legmélyén azért mégiscsak olyasmi, ami a tévében történik, nem pedig a valós életben.

Mikor nagyjából két méterre megközelítettem, a férfi a szemembe nézett. És ebben a pillanatban összes szorongásom szertefoszlott. Kék szeme volt, és a kissé túl hosszú-ra növesztett hajával egészében úgy hatott, mint egy diák a hetvenes években készült tévéfilmek egyikében. Tekintete furcsán üresnek tűnt. Te szegény, gondoltam, mert olyan

fokú elesettség sugárzott belőle, mely rögtön felkeltette a vágyat, hogy segítsék neki. Talán ez furcsán hangzik, mert azt sugallja, mintha lenne a gyermeki hitben valami feltétlen ragaszkodás ahhoz, hogy léteznek a jó az emberben. De amikor ezen a reggelen először néztem a szemébe, valóban elveszettnek és nagyon sebezhetőnek hatott.

Igen. Ezt a próbát kiállom. El fogok menni a férfi mellett. Nem szívesen találkoztam más emberekkel, és a lehető legtávolabbról akartam elhaladni mellette, nehogy akár véletlenül is megérintsem.

Aztán minden nagyon gyorsan történt.

Abban a pillanatban, amikor lesütött szemmel elmentem volna a férfi mellett, derékon ragadott, és a nyitott ajtón át beemelt a furgonba. Mindez egyetlen mozdulattal történt, mintha megkoreografálták volna a jelenetet, mintha közösen tanultuk volna be, hogyan hajtsuk végre az előírt mozdulatokat: a rettenet koreográfiáját.

Kiáltottam? Azt hiszem, nem. És mégis: minden egyetlen kiáltás volt. Felfelé nyomult, és megmaradt a torkomban – néma üvöltéssé változott. Mintha valóra vált volna ama rémálmok egyike, amelyekben az ember kiáltani akar, de egyetlen hang sem hallható, amelyekben az ember el akar rohanni, de a lába mintha futóhomokon mozogna.

Védekeztem? Megpróbáltam megzavarni a tökéletes rendezést? Feltehetően ellenálltam, mert másnap egy kék folt éktelenkedett a szemem alatt. Az ütés okozta fájdalomra másnap már nem emlékeztem, csak a bénító tehetetlenség érzésére. A gyerekrabló könnyűszerrel elbánt velem. Ő 170 centi magas volt, én mindössze 150. Én kövér voltam, és amúgy sem különösebben gyors, ráadásul a nehéz hátizsák akadályozott a szabad mozgásban. Az egész alig néhány másodperc alatt történt.

Hogy elrabolnak, és valószínűleg meg fogok halni, az abban a pillanatban tudatosult bennem, amikor a kocsij

taja becsapódott mögöttem. A szemem előtt felvillantak a Jennifer temetésén készült képek, akit januárban erőszakoltak és gyilkoltak meg egy autóban, miután megpróbált elmenekülni. Emlékeztem a Carla életéért aggódó szülők arcára – a kislányt eszméletlenül hajították egy tóba, s egy hét múlva meghalt. Akkoriban sokat töprengtem rajta, milyen lehet meghalni, és hogy mi van a halál után. Hogy vajon érez-e fájdalmat az ember röviddel előtte, és hogy ilyenkor valóban lát-e valami fényt.

A képek vad összevisszaságban keveredtek a fejemben száguldó gondolatokkal. Egy hang ezt kérdezte: ez most tényleg megtörtént? Velem? Micsoda ostoba gondolat, elrabolni egy gyereket, az ilyesmi soha nem működik – mondta egy másik hang. És miért éppen engem? Kicsi vagyok, és kövér, egyáltalán nem illek bele egy gyerekrabló zsákmányszerzési szokásaiba – így könyörgött a harmadik hang. A tettes hangja húzott vissza a valóságba. Megparancsolta, hogy üljek le a földre a csomagterben, és meg se moccanjak. Rosszul járok, ha nem teljesítem az utasításait. Azzal beült az első ülésre, és elindult.

Mivel nem volt válaszfal a vezetőfülke és a rakodótér között, hátulról jól láthattam a férfit. És azt is hallhattam, milyen hevesen üti be a számokat a telefonjába. De nyilvánvalóan nem ért el senkit.

Eközben tovább zakatoltak a fejemben a kérdések: – Váltásádját fog követelni? És ki fogja kifizetni? Hova visz? Milyen autó ez? Most hány óra van? – A furgon ablakai sötétített üvegből készültek, így aztán a padlóról nem láthattam pontosan, hova megyünk, a fejemet pedig nem mertem olyan magasra emelni, hogy kilássak az első szélvédőn. Az út hosszúnak és céltalannak tűnt; gyorsan elveszítettem az idő- és térérzékemet. De a fák koronájából és a villanyoszlopokból, amelyek mellett elhúztunk, olyan érzésem támadt, hogy alighanem körbejárunk a környéken.

Beszélni. Beszélnem kell veled. De hogyan? Hogyan szólít meg az ember egy bűnözőt? A bűnözők nem ismernek tiszteletet, az udvarias megszólítási forma használhatatlannak tűnt számomra. Akkor hát marad a tegeződés. Az a megszólítás, amely voltaképpen azoknak volt fenntartva, akik közel álltak hozzám.

Képtelenségnek tűnik, de először azt kérdeztem tőle, hányas lába van. Ezt a „Megoldatlan esetek” című tévésorozatból jegyeztem meg. Az ember legyen képes pontosan leírni a tettest, a legapróbb részlet is fontos lehet. Választ nem kaptam, természetesen. Ehelyett durván rám parancsolt, hogy maradjak nyugton, akkor semmi rossz nem történik velem. Máig sem tudom, honnan vettem a bátorságot, hogy figyelmen kívül hagyjam az utasítását. Talán mert azt gondoltam, hogy mindenképpen meghalok – és ennél nem jöhet rosszabb.

– Most akkor megerőszakolsz? – kérdeztem.

Ezúttal válaszolt:– Ahhoz még kicsi vagy. Soha nem tennék ilyet. – Aztán megint telefonálgatni kezdett, miután letette, azt mondta: – Most elviszlek egy erdőbe, és átadlak a többieknek. Attól kezdve semmi dolgom veled. – Ezt a mondatot többször és gyorsan megismételte: – Átadlak, és aztán semmi dolgom veled. Soha nem látjuk viszont egymást.

Ha az volt a célja, hogy megrémítsen, akkor jól választotta meg a szavakat, hiszen a kijelentésétől, hogy átad a „többieknek”, elakadt a lélegzetem, és megdermedtem a rémülettől. Több szó se kellett, tudtam, mire gondol: a gyermekpornóhálózat hónapok óta az egyik vezető téma volt a sajtóban. A múlt nyáron nem akadt olyan hét, amikor ne erről beszéltek volna: az elrabol, szexuálisan bántalmazott és közben lefilmezett gyerekekről. Lelki szemeim előtt már pontosan láttam az egészet: egy csomó férfit, akik bezárnak egy pincébe, összevissza fogdosnak, miközben a többiek lefényképezik az egészet. Eddig a pillanatig szent meggyőződés

volt, hogy hamarosan meghalok. Ám ami most fenyegetett, még a halálnál is rosszabbnak tűnt.

Nem tudom, meddig tartott az út, míg végül megálltunk. A Bécs környékén nagy számban található fenyőerdők egyikebe jutottunk. Leállította a kisteherautót, és megint telefonálni kezdett. Úgy tűnt, valami félresiklott. – Nem jönnek, nincsenek itt! – átkozódott maga elé. Izgatottnak, megfélemlítettnek látszott. De talán ez is csak egy trükk volt, talán azt akarta, hogy ezzel magához kössön, szövetséget alkotva a „többiek” ellen, akiknek át kellett volna adni, és akik most felültették. De talán csak azért találta ki őket, hogy még jobban megfélemlítsen, még jobban megbénítsa az akarat-erőmet.

Kiszállt és megparancsolta, hogy egy tapodtat se mozduljak. Némán engedelmeskedtem. Hát Jennifer nem egy ugyanilyen autóból akart elmenekülni? Hogyan próbálta meg? És mit csinált rosszul? Fejemben egymást kergették a gondolatok. Ha nem lenne bezárva az ajtó, talán félre tudnám csúsztatni. És aztán? Két lépés, és máris elkap. Nem futok elég gyorsan. Ráadásul fogalmam sem volt róla, melyik erdőben vagyunk, és merrefelé kellene menekülnöm. Ráadásul itt vannak a „többiek”, akik elkaphatnának, és akik bárhol lehetnek. Élénken láttam magam előtt, ahogy loholnak a nyomomban, elkapnak, lelöknek a földre. Már láttam is magam előtt a holttestemet, elkaparva egy fenyő alatt.

A szüleim jutottak eszembe. Anyám délután bizonyára elmegy értem a napközibe, de az ügyeletes tanárnő azt mondja: – De hiszen a Natascha ma egyáltalán nem is volt itt! – Anyám erre kétségbeesik, és nincs rá lehetőségem, hogy megóvjam ettől. Majdnem meghasadt a szívem, ha arra gondoltam, hogy elmegy a napközibe, én meg nem vagyok ott.

Ugyan mi történhet? Ma reggel egyetlen szó nélkül, búcsú puszi nélkül jöttem el otthonról. „Ki tudja, látjuk-e még valaha egymást?”

■ ■ ■

A tettes szavaitól eszméltem fel: – Nem jönnek. – Aztán be szállt, beindította a motort, és megint elindultunk. A háztetőkről ezúttal felismertem, melyik irányba haladunk: vissza a város peremére, és aztán egy leágazó úton át Gänserndorf irányába.

– Hova megyünk? – kérdeztem.

– Strasshofba – válaszolta őszintén.

Mikor Süssenbrunnon áthaladtunk, elfogott valami mélységesen mély szomorúság. Anyám régi üzlete mellett mentünk el, amit nemrég adott fel. Még három hete is itt ült délelőttöként az íróasztalnál, és a hivatalos ügyeit intézte. Kiáltani akartam, de csak egy csenevész vinnyogás tört elő belőlem, amikor elhaladtunk az utca mellett, amely nagyanyám házához vezetett. Itt töltöttem gyerekkorom legszebb pillanatait.

Aztán a férfi egy garázsba érve megállt az autóval. Megparancsolta, hogy maradjak fekvé, azzal leállította a motort. Utána kiszállt, előhúzott egy kék takarót, rám dobta, és szoroson belecavart. Alig kaptam levegőt, miközben körülölelt a teljes sötétség. Amikor felemelt, és kivett a kocsiból, akár egy madzaggal átkötött csomagot, pánik fogott el. Ki akartam kerülni ebből a pokrócból. És ki kellett mennem vécére.

Hangom tompán és idegenül csengett a takaró alatt, amikor arra kértem, hogy tegyen le, és engedjen ki vécére. Egy pillanatig habozott, aztán kibugyolált a pokrócból, és egy előtérén át egy kis vendégvécéhez vezetett. A folyosóról röpké pillantást vethettem a vele határos szobába. A berendezés elegánsnak és drágának látszott – számomra ez ismételtén megerősítette, hogy valóban egy bűnöző áldozata lettem, ugyanis a tévében látott krimiben az összes bűnözőnek nagy és értékes bútorokkal berendezett háza volt.

Köszönjük, hogy a Scolar Kiadó könyvét választotta

Kiadja a Scolar Kiadó, 2010
1016 Budapest, Naphegy tér 8.
Telefon/fax: 06-1-466-7648
scolar@scolar.hu
www.scolar.hu

Felelős kiadó: Érsek Nándor
Felelős szerkesztő: Illés Andrea
Tördelés: Széplaki Gyöngyi

ISBN 978-963-244-225-9

Nyomta és kötötte: Reálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Vágó Magdolna vezérigazgató